

CZU: 94:27-9(478)"18"

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7472902>

SITUAȚIA MINORITĂȚILOR RELIGIOASE DIN SUDUL BASARABIEI ÎN PERIOADA 1856-1878. (CAZUL COMUNITĂȚII LIPOVENEȘTI)

Ion GUMENĂI

Universitatea de Stat din Moldova

Istoria sudului Basarabiei în perioada 1856-1878 a fost subiectul unor studii nu o singură dată, doar că acestea s-au axat cu precădere asupra problematicei politico-economico-sociale, referindu-se preponderent la majoritatea ortodoxă a populației. Din aceste considerente materialul prezentat se axează pe o altă dimensiune, focusându-se asupra unei minorități religioase din zonă, și anume – cea a lipovenilor.

În articol vom încerca să facem o paralelă între politica promovată de către recent încoronatul țar Alexandru al II-lea față de cultul ortodoxilor de rit vechi din Imperiul Rus și cea a administrației românești, care a fost instaurată în sudul Basarabiei.

Vom face o analiză, pe de o parte, a atitudinii Bisericii Ortodoxe Române față de lipoveni, iar, pe de alta – a autorităților laice, care se conduceau după prevederile Tratatului de pace de la Paris.

Cuvinte-cheie: lipoveni, sudul Basarabiei, Alexandru al II-lea, administrația română, Biserica Ortodoxă Română.

THE SITUATION OF RELIGIOUS MINORITIES IN SOUTHERN BASSARABIA IN THE PERIOD 1856-1878 (THE CASE OF OLD BELIEVER COMMUNITY)

The history of southern Bessarabia in the period 1856-1878 was the subject of studies more than once, only that they focused mainly on the political-economic-social issues, referring predominantly to the Orthodox majority of the population. For these reasons, the presented material focuses on another dimension, namely focusing on a religious minority in the area – that of the Lipovians.

The article will try to draw a parallel between the policy promoted by the recently crowned Tsar Alexander II towards the cult of the Old Rite Orthodox in the Russian Empire and the Romanian administration, which was established in southern Bessarabia.

An analysis is made, on the one hand, of the Romanian Orthodox Church vis-à-vis the Lipovians, and on the other, of the lay authorities, who governed themselves according to the provisions of the Paris peace treaty.

Keywords: Lipovians, southern Bessarabia, Alexander II, Romanian administration, Romanian Orthodox Church.

Preliminarii

Este evident faptul că teritoriile ce au revenit după Pacea de la Paris în spațiul lor firesc de dezvoltare, adică cel românesc, nu erau locuite exclusiv cu o populație strict românească și una strict ortodoxă.

Pe lângă populația majoritară românească găsim și colectivități atât ale unor grupuri etnice, cât și confessionale, printre care și lipovenii, sau staroverii, sau rascalnicii, după cum mai sunt menționați în documente sau lucrări de istorie, cu precădere de proveniență rusă.

Dacă e să ne referim la apariția acestui curent religios în spațiul românesc, prima localitate întemeiată de către lipoveni, pe care o cunoaștem și care poate fi datată cronologic, este așezarea Cunicia, confirmată documentar în anul 1723 [1, p.123]. Aproximativ din aceeași perioadă se poate vorbi și despre o comunitate lipovenească la Iași. Unul dintre primele izvoare istorice referitoare la confesiunea în cauză pe teritoriul vizat este „Сказание о староверцах, живущих в Земле Молдавской”, în care se consemnează că în 1742, din cauza clauzei unui funcționar, staroverii „socoleni” au fost chemați în fața domnului la Iași, pentru a da explicații asupra faptului cine sunt și de ce religie țin. La acest interogatoriu, capul obștii, Tihon, a declarat că ei au venit în Valahia în anul 7232 (1724) în zilele lui Mihail, domn al Moldovei [2, p.24].

Noul curent religios, necunoscut până atunci spațiului românesc, nu a fost acceptat de către societatea și Biserica Ortodoxă de aici cu rețineri, prejudecăți sau interdicții majore, toleranța religioasă fiindu-le specifică românilor, fapt pentru care zona respectivă a devenit una dintre destinațiile spre care reprezentanții acestui curent religios se orientau. Autoritățile nu au făcut altceva în problema legată de funcționarea cultului lipovenească decât să-l egaleze în drepturi cu celelalte comunități religioase extraortodoxe.

Faptul este certificat de un act emis la un timp foarte scurt, înainte de începerea războiului ruso-turc din anii 1806–1812, și anume – hrisovul domnesc al lui Alexandru Constantin Moruzi, din 1805, ianuarie 9, care

spunea: „Drept aceea Domnie Me, după cum pentru alții să află în pământul acesta lăcuind și fiind legi osăbite și streine patriei sânt priimiți și nesupărați la rânduielile legii lor, asămine și pentru dânșii milostivindu-ne, am dat acest al nostru Domnesc hrisov tuturor lipovenilor ce să află cu lăcuința așezați cu casă într-această de Dumnezeu păzită a noastră domnească Țară Moldavie. Prin care hotărâm Domnie Me, ca de acum înainte, atât ei cât și bisericile și schiturile lor, dinpreună cu popii și călugării lor, să nu fie supărați de cartă nimine întru nimic la rânduielile legii lor. Căci carile v-a îndrăzni a le faci cât de puțină supărare la rânduielile legii lor piste hrisovul acesta al Domniei Mele, unul ca acesta știut să-i fie că neapărat să va pedepsi de cătră Domnie Me. Însă și ei nici o volnicie să n-aibă a priimi între dânșii și a întoarce la dogmile credinții lor, nici pe unul nu numai din pravoslavnicii creștini, dar nici din orice credință ar fi, fără numai lipoveni, acei de o credință cu a lor vor fi priimiți între dânșii. Iar când împotriva vor urma și să va fa(ce) cu încredințare după cercetările protopopilor de pre la ținuturi, carii purure vor fi cu privigheri, luând Domnie Me înștiințare de la arhierii eparhiilor, atunce vor fi supuși celor mai strașnice domnești pedepsi ca niște vinovați. Și pre acel întorsu la dogmele credinței lor, ori de unde va fi mistuit, să-l scoată de față. Pentru că toți acei de alte legi carii în pământul acesta să vor schimba credința lor datori sânt a îmbrățișa adevărata legi ce au toți pravoslavnicii lăcui-tori a țării aceștie și nicidecum alta din cele streine patriei nu sunt volnici” [3, p.176-177].

Acest act de întăritură cu caracter de lege reconstituie statutul comunității lipovenești în Țara Moldovei, deoarece amintea de faptul că asemenea privilegii au fost date și anterior de către Alexandru Constantin Voievod și de Alexandru Mavrocordat¹ și că era la nivelul celorlalte confesiuni, situație net superioară celei din Imperiul Rus.

Țarismul și atitudinea față de lipoveni

În viziunea autorităților ruse [4]², etnia velicorusă, din cauza curentului religios amintit, s-a pomenit scindată sub aspectul principiului religios ce complica influența Bisericii Ortodoxe asupra formării conștiinței de neam. Și în acest caz trebuie să luăm în calcul că la începutul secolului al XIX-lea nu exista o tendință de construct ucrainean sau belarus ce ar fi concurat cu cel slav rus, staroverii fiind unica forță care aducea o disensiune în sânul națiunii privilegiate. Prin existența lor staroverii scindau unitatea Ortodoxiei ca religie universală prin care se identifica poporul rus, îngustând pentru acea epocă accepția etnonimului „ruși” (русские). Mai mult chiar, printr-o rezistență învederată misionarismului sinodal, acest curent mărturisea și susținea ideea că credința sa este de fapt cea adevărată și propriu-zis rusească, iar alte credințe și religii, fără a o exclude și pe cea oficială, erau de sorginte străină. Comunitatea confesională a staroverilor nega însuși caracterul național al Bisericii Ortodoxe Ruse și se posta pe rolul de concurent ca reprezentant viu al adevăratei credințe ce i-ar reprezenta pe ruși.

În urma acestui fapt, practica juridico-religioasă a Imperiului Rus a introdus, încă până la începutul secolului al XIX-lea, un șir de interdicții pentru staroveri (excomunicați din sânul Bisericii Ortodoxe încă de Sinodul din 1666–1667 și nerecunoscuți de către stat ca o comunitate religioasă aparte) [5], care puteau fi echivalați cu aderenții unor denominații nerecunoscute în Imperiul Rus, fiindu-le recunoscută doar existența. În asemenea condiții, pentru ei nici nu putea fi vorba despre hotare de toleranță ca pentru alte obști religioase heterodoxe (ne referim aici, de exemplu, la armeano-gregorienii, evrei, catolici sau protestanți). Se puneau numai problema întoarcerii acestor schismatici în sânul bisericii prin toate metodele posibile [6].

Este evident că, odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, și lipovenii din această regiune au fost expuși aceleiași atitudini a autorităților țariste, existente pe restul teritoriului Imperiului. Dar, este necesar să atenționăm că pentru lipovenii din sudul regiunii au existat o serie de privilegii, care însă nu rezultau din

¹ Aceste informații, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, sunt probate și de Polihronie Sârcu, care confirmă că, în perioada lui Alexandru Constantin Mavrocordat (1782–1785) și Alexandru Ioan Mavrocordat (1787–1792), lipovenii din Țara Moldovei au primit hrisoave prin care li se întăreau drepturile. (A se vedea: Сырку П. Наши раскольники в Румынии и взгляд на них румынского общества. В: «Христианское чтение», 1878, №5-6, с.665).

² Nadejdin, într-un raport al său cu referire la ortodoxii de rit vechi de peste hotare, chiar din primele rânduri afirmă: „Chiar de la începuturile apariției schismelor noastre, care se întâmplă, după cum știm, către mijlocul secolului al XVII-lea, fanaticii, înrăiți de schismă, decizându-se de supunerea feciorelnică față de biserică, au început în același timp să se dezică și de îndatoririle loialist-monarhice față de stat.

Astfel este rusul după natură și așa este educat de istorie că pentru el îndatoririle cetățenești și religioase sunt de nedespărțit și orice mică trădare a ortodoxiei ruse inevitabil va duce la trădarea Rusiei ortodoxe” (Сборник правительственных сведений о раскольниках составленный В. Келсиевым. Выпуск первый. Лондон, 1860, с.77-79).

simpatiile din partea oblăduirii țariste, ci pentru atingerea unor scopuri în politica externă avută de curtea de la Sankt–Petersburg pe direcția Balcanilor [7]³.

Anume în aceste condiții a atitudinii autorităților locale și centrale ruse față de lipoveni se va încheia pacea care va duce la cedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei și României⁴.

Mișcările populației lipovenești din sudul Basarabiei în a doua jumătate a sec. XIX

Evenimentele ce se desfășurau în sudul regiunii evident că au influențat mult asupra evoluției demografice a lipovenilor, știut fiind cât de dinamici și mobili erau reprezentanții acestui cult religios. Astfel, numărul lipovenilor scăzuse în sudul Basarabiei, ajungând în 1856 abia la 56% din numărul din perioada anterioară. Către 1858 se înregistra, cu siguranță, o scădere cu aproximativ 40% a numărului reprezentanților ortodocșilor de rit vechi. Diminuarea bruscă este explicabilă, în primul rând, prin faptul că, împreună cu teritoriile realipite Moldovei, conform Tratatului de pace de la Paris, a trecut sub jurisdicția acestui stat și populația, printre care și lipovenii, cu atât mai mult că Ismailul cu ținutul său era unul dintre principalele areale unde coabitau reprezentanții acestei comunități etnico-religioase. Conform datelor prezentate de către A.Prigarin [8, p.186], în 1856 în Basarabia de sud erau 5 101 lipoveni. Din numărul lor este necesar să scoatem obștea staroverilor din Akkerman, care număra 198 de credincioși, precum și pe cei care locuiau în coloniile germane, bulgare și în alte câteva localități rămase în componența Imperiului Rus, astfel încât considerăm că numărul celor trecuți în supușenia Țării Moldovei nu putea să depășească 4 500 de persoane.

Chiar și în acest caz, dacă luăm în considerare coeficientul de creștere a populației, precum și raportul numeric, avem un deficit care, credem, poate fi explicat doar prin faptul că o parte din reprezentanții comunității au plecat pe căi, mai mult sau mai puțin legale, în afara hotarelor Imperiului Rus. Ei fie că s-au stabilit în regiunea devenită parte componentă a Principatului Moldovei, fie, folosindu-se de contextul creat (încheierea războiului și venirea la putere a noului împărat, despre care încă nu se știa ce linie politică va accepta, îndeosebi cu referire la staroveri), au plecat și mai departe, considerând sudul Basarabiei ca fiind nesigur. Ne referim la plecarea lipovenilor în zone mai îndepărtate, bazându-ne pe o serie de date statistice cu referire la teritoriul României pentru anul 1860. Conform catagrafiei districtului, în anul de referință populația districtului Cahul era de 33 027 de persoane, iar a Ismailului de 105 494. În Cahul locuiau 26 313 români, 431 de greci, 4 367 de slavi, 38 de rasă romană, 99 de rasă germană, 58 de armeni și 1 721 de jidovi. În Ismail componența etnică a populației arăta în felul următor: români – 23 109, greci – 939, slavi – 76 871, rasă romană – 29, rasă germană – 79, unguri – 26, armeni – 216, turci – 2, jidovi – 4 224 [9, p.144-145]. Din punctul de vedere al componenței profesionale, ținutul Cahul era alcătuit din 30 617 ortodocși, 560 de romano-catolici, 71 de protestanți, 58 de gregorieni și 1 721 de izraeliți și în el funcționau 46 de biserici ortodoxe și trei sinagogi. În districtul Ismail erau 96 569 de ortodocși, 99 de romano-catolici, 29 de protestanți, 216 gregorieni, 2 mahomedani, 4 224 de

³ Dubla atitudine față de personalul religios al lipovenilor nu a durat însă pe parcursul întregii perioade pe care o cercetăm. Situația se va schimba cardinal în anul 1846, când s-a înființat Ierarhia lipovenească de la Fântâna Albă. De fapt, înființarea unei asemenea structuri ecleziastice a staroverilor a însemnat un fiasco total al politicii lui Nicolae I în acest domeniu. Nicolae I avea drept scop decapitarea curentului starover prin reducerea personalului preotesc, fără de care staroverii nu ar fi putut exista. Apariția în 1846 a unui organism ce permitea restabilirea, refacerea și în general anularea problemei privind ungerea și completarea locurilor vacante în ierarhia bisericii ortodoxe de rit vechi poate fi considerată, credem, o palmă dată autocratorului și reducerea la zero a acestei linii politice. Trebuie să ținem cont și de faptul că la zidirea noii structuri ecleziastice starovere un rol important l-au jucat și lipovenii din Basarabia, îndeosebi preoții reprezentanți ai cultului respectiv. Este suficient să amintim aici activitatea lui Gherontie Kolpakov sau Leonov, care, deși născut în interiorul Imperiului Rus, a desfășurat o activitate fructuoasă întru dezvoltarea comunității lipovenești la mănăstirea Sârcova din ținutul Orhei. De fapt, putem considera că Gherontie Kolpakov, împreună cu Petr Vasilev și cu călugărul Pavel de la Fântâna Albă, au avut un rol primordial în ridicarea la rang de mitropolit lipovenesc a lui Amvrosie (И.П. Липранди. Геронтий Леонов. Белокрыницкий раскольнический архимандрит. В: *Чтения в Императорском Обществе истории и древностей Российских*, том 4, с.112-113, 1871. Pot fi consultate și lucrările lui Н.И. Субботин: *История так называемого Австрийского или Белокрыницкого священства* (Выпуск 1, тип. Г.Лисснера и А.Гешеля. Москва. 1895) și *История Белокрыницкой иерархии* (том 1, типография Т.Рис. Москва, 1874.)).

⁴ Este de ajuns să amintim aici faptul că în 1854 armatele ruse vor ocupa Dobrogea. Mari victorii militare nu vor obține, dar administrației militare i-a reușit „să pună mâna” pe doi episcopi ai bisericii lipovenești – pe Arcadie arhiepiscop de Slava și pe episcopul Alimpie. Conform dispoziției generalului A.C. Ușakov, aceștia inițial au fost trimiși la Kiev, apoi la Moscova și în cele din urmă au fost transferați la o mănăstire din Suzdal. Arcadii a fost ținut aici timp de 27 de ani ca deținutul Nr.1 pentru viziunile sale religioase. Este necesar să subliniem că încă o perioadă îndelungată după acest eveniment reprezentanții cazacilor necrasoviști încă mult timp s-au deranjat de soarta acestor fețe bisericești. Astfel, O.S. Goncareov personal a obținut o întrevedere cu Napoleon al III^{-lea}, la care s-a discutat posibilitatea eliberării episcopilor. (<https://protopop-avvakum.ru/staroobryadchestvo-v-rumynii-kratkij-ocherk-istorii-i-xarakteristika-sovremennogo-polozheniya/> [Accesat:16.12.2021])

evrei, pentru care funcționau 60 de biserici ortodoxe, o biserică romano-catolică, una armenească și cinci sinagogi.

Lipovenii erau atestați doar în ținutul Ismail, alcătuind o obște ce avea în componența sa 4 355 de suflete, dintre care 22 alcătuiau tagma bisericească și călugărească, 2 499 erau cultivatori, 1 439 – meseriași, 343 – comercianți și 52 – supuși străini [10, p.143]. Deci, numărul lipovenilor din acest ținut, în comparație cu anul 1856, nu doar că nu a crescut, dar chiar se afla într-o diminuare. Explicația ar sta în următoarele: Guvernul Principatului promova o politică de loialitate și față de aceștia, și față de alte minorități naționale (în următorul an avea să fie recunoscut episcopul lipovenesc de Vaslui, iar hirotonirea și recunoașterea unei fețe bisericești de rang superior pentru cultul respectiv în Rusia se vor produce abia în secolul al XX-lea). Totuși, o parte din lipoveni și-au manifestat dorința să se strămute înapoi în Imperiul Rus. O altă parte, dimpotrivă, considerând, probabil, această zonă mai puțin sigură și presupunând o revenire a ei în componența Imperiului Rus (lucru care de fapt a și avut loc), au plecat în interiorul țării sau și mai mult peste Dunăre, în localități cunoscute și locuite deja de către lipoveni.

Țarul Alexandru al II-lea și lipovenii

Plecarea sau revenirea în Imperiul Rus poate fi înțeleasă dacă facem o paralelă cu politica statului față de acest curent religios, după terminarea Războiului Crimeii și încoronarea lui Alexandru al II-lea.

Odată cu schimbarea cursului politic față de alte confesiuni și religii, în afara celei ortodoxe dominante, puterea imperială, după cum o prezintă unii cercetători ai activității lui Alexandru al II-lea, și-a arătat loialitatea și îngăduința și față de rascolnici, cărora le-au fost date mai multe avantaje. În conformitate cu dispoziția imperială din 18 octombrie 1858, au urmat o serie de măsuri menite să asigure implicarea ortodocșilor de rit vechi în domeniul drepturilor civile, acestora acordându-li-se beneficii atât în domeniul religios, cât și în cel civil. După dispozițiile legii, copiilor staroverilor li se permitea educarea în școlile generale fără de obligativitatea prezenței la lecțiile de Legea Domnului; rugătoriilor întemeiate de către rascolnici le-au fost dăruite noi regulamente, astfel garantându-se existența lor legală; preoții ortodocși de rit vechi au fost abolți de urmărire și căutare, s-a permis repararea lăcașurilor de cult, precum și săvârșirea acolo a serviciilor divine în conformitate cu obiceiul lor; rascolnicilor de peste hotare, în afara reprezentanților sectelor confirmate ca dăunătoare, li s-a permis intrarea în Imperiu, iar rascolnicilor ruși permisiunea de a călători peste hotare. În afară de aceasta, au fost atenuate măsurile ce le opreau accesul la negoț și activități sociale, li s-a permis de a se înscrie în categoriile negustorești în baza drepturilor generale, de a ocupa posturi de conducere în baza alegerilor generale, de a primi diferite onoruri și semne distinctive de stat. În sfârșit, pentru drepturi depline asupra proprietăților primite prin moștenire se prevedea constituirea unei noi metode de evidență metricală a ortodocșilor de rit vechi [11, p.233].

Într-adevăr, această lege nu a fost doar un singur pas spre îmbunătățirea situației și schimbarea statutului staroverilor din Imperiul Rus, în general, și din Basarabia, în special, rămas fără consecvență în politica imperială și care nu ar fi schimbat cu nimic statutul comunităților ortodocșilor de rit vechi.

Prin decretul imperial din 27 octombrie 1859 era emisă legea privind acordarea permisiunii rascolnicilor (se aveau în vedere nu doar staroverii, ci și reprezentanții altor denominațiuni), care nu făceau parte din sectele considerate deosebit de dăunătoare, de a fi înscrși în comunitățile orașenești și sătești din guberniile vestice ale hotarului Imperiului. Permișiunea se acorda reprezentanților curentelor nominalizate care deja se aflau cu loc de trai permanent în aceste regiuni, fără însă a se extinde și asupra celor care vor veni din alte gubernii, precizare valabilă și pentru Regiunea Basarabia de acum și pe viitor [12, p.211-212].

Mai mult, în anul 1863 este emisă legea Consiliului de Stat, aprobată de către autocrator, care modifica legea privind avertizarea trecerii de la ortodoxie la rascol, prin care se hotăra ca discuțiile cu respectivele persoane să fie efectuate de către preotul local sau fețele misionare, dar, ținându-se cont de preocupările lor și timpul de care dispuneau, de asemenea, se anula ultima parte a articolului 216 al Regulamentului privind pedepsele, prin care astfel de persoane erau condamnate [13, p.165].

Mergându-se mai departe în egalarea în drepturi a ortodocșilor de rit vechi, prin hotărârea Comitetului de Miniștri din 29 noiembrie același an este modificată legea privind eligibilitatea în organele de conducere locale, lipovenilor care nu făceau parte din sectele deosebit de dăunătoare fiindu-le permisă ocuparea unor astfel de funcții [14, p.264-265].

În continuarea acestei politici, în 1865, la 10 februarie, este emisă dispoziția Senatului, prin care ortodocșilor de rit vechi din regiunile Caucazului, care s-au așezat în teritoriul dat de bunăvoie, li se permitea de a reveni

în localitățile de baștină, în guberniile interioare ale Imperiului, fără a fi obligatorie trecerea la ortodoxie [15, p.177].

În cele din urmă, prin promulgarea legii Comitetului de Stat din 19 aprilie 1874 [16, p.177] privind întocmirea și ducerea cărților metriceale, se recunoștea viața familială a staroverilor, care de acum înainte primea o conotație legală, prin validarea căsătoriilor, nașterilor și a decesurilor reprezentanților acestui curent religios. Practic, statul recunoștea existența lor alături de alte confesiuni și religii existente în Imperiul Rus.

Este necesar să atenționăm și discrepanța dintre atitudinea autorităților locale și linia generală a politicii puterii centrale față de comunitățile lipovenești. Ne referim la legea din 3 mai 1883, promulgată de către Alexandru al III-lea, ce venea în continuarea itinerarului marcat de către precedentul țar, Alexandru al II-lea, privind relațiile statului cu această confesiune. Actul juridic menționat este primul ce reglementează situația staroverilor în stat și, ceea ce ne interesează pe noi, stabilește drepturile lor religioase. El reîntărea dispozițiile din legea din 1874, dar nu se oprea numai aici, ci avansa în ceea ce ar fi însemnat libertățile religioase și cetățenești. Din punct de vedere civil, ortodocșii de rit vechi aveau dreptul de a se ocupa nestingherit cu comerțul și industria, precum și dreptul de a primi pașapoarte, în condiții egale cu restul supușilor Imperiului. De asemenea, în regiunile Imperiului unde populația staroveră constituia majoritatea, aceștia li se permitea participarea la alegeri privind ocuparea posturilor publice, totuși cu o mică rectificare și condiție ca staroverii să ocupe posturi de un rang mai jos și obligatoriu ca locuitorii lor să fie de religie ortodoxă [17, p.1-2].

În afară de privilegiile enumerate, din punct de vedere religios, lipovenilor li se permitea rugăciunea publică și serviciile divine, inclusiv în case special amenajate pentru efectuarea cultului, să deschidă clădiri noi pentru rugăciuni, precum și rugătorii, dar cu permisiunea ober-procurorului Sfântului Sinod și a Ministerului Afacerilor Interne, să repare bisericile și clădirile vechi de cult, iarăși cu permisiunea gubernatorilor, fără de a avea însă dreptul să construiască noi clopotnițe, precum și o serie de alte libertăți lipsă pentru confesiunea în cauză până la acel moment [18, p.2-4].

Deci se remarcă foarte clar o liberalizare a relațiilor stat – lipoveni pe segmentul cronologic cercetat de noi.

Administrația română și lipovenii

Cât privește situația lipovenilor din sudul Basarabiei, trebuie să menționăm că statutul acestora acordat de către statul român era mult mai libertin, loial și binevoitor, evident nu fără anumite incidente și opoziția firească din partea Bisericii Ortodoxe.

Anume în acest context pot fi interpretate scrisorile Mitropolitului Sofronie. Prima este adresată în 1857 Ministrului de Interne. Neprimind un răspuns satisfăcător, urmat de anumite acțiuni, capul Bisericii Ortodoxe se va adresa la 17 februarie 1858 guvernului. Sofronie arăta că: „Liturghisind prin paraclise și rugătorii, numesc preoți și diaconi, fără număr, fără consimțământul cuiva, așa încât pe nesimțite au început a crea o nouă biserică creștinească (credem că aici se are în vedere faptul că se încerca o creare a unei noi ierarhii). Aceste acțiuni au început să se manifeste mai consistent și mai scandalos când la Moldova a fost alipită parte din Basarabia unde de asemenea sunt un număr mare de lipoveni care nu doresc să rămână în aceeași stare în care au fost sub administrația Rusiei, până la deplina organizare, luând drept pretext acele libertăți pe care le aveau lipovenii din Moldova, lucru care a deranjat și mai mult locuitorii ortodocși din Basarabia” [19, p.667-668].

Mitropolitul venea și cu o serie de propuneri, printre care și restricționarea intrării în țară a fețelor bisericesti ale lipovenilor, organizarea de către puterea laică a unui recensământ al ortodocșilor de rit vechi, închiderea unor schituri și mănăstiri nou-formate, precum și păstrarea „statu-quo-ului”, deci a legislației ruse față de aceștia până la elaborarea de către Kiriarchie a noilor instrucțiuni privind statutul acestora⁵.

Credem că această tendință a lipovenilor de a numi noi preoți poate fi văzută ca una firească, dacă luăm în considerare, politica dusă de către Nicolae I față de staroveri, accentul principal în această politică fiind distrugerea ierarhiei lipovenești, adică exterminarea sau înlăturarea fețelor bisericesti de orice tip și rang ale acestui curent religios.

Măsurile propuse de către Mitropolit au fost acceptate de Cabinetul de Miniștri, fiind date ordine privind aplicarea lor prin ținuturi. Situația la moment, dar și tergiversarea birocratică specifică administrației au făcut ca acestea să rămână doar pe hârtie.

⁵ Este de menționat că în respectivul demers se arată că este necesar de a se ține cont de faptul că și alte culte sunt tolerate, dar acestea sunt recunoscute în alte țări, însă nu și în cazul staroverilor, care nu sunt recunoscuți, aceștia fiind o sectă a Bisericii Ortodoxe.

Paralel continuă activitatea comunității lipovenești din România de constituire a unei ierarhii proprii. În acest sens, încă în 1855, Ierarhul de la Fântâna Albă l-a hirotonit ca episcop pentru lipovenii din România pe Arcadie, supranumit „Vasluianu” sau „de la Vaslui”, evident nume ce vine de la orașul Vaslui.

Cererea de recunoaștere a episcopului lipovenesc a întâlnit mari obstacole din partea conducerii Bisericii Ortodoxe, dar și o poziție nedefinită din partea guvernului.

Pe de o parte, convenția de la Paris cu referire la Țara Românească și Moldova prevedea prin punctul 46 egalitatea cultelor religioase, iar, pe de alta, lipovenii se opuneau unor dispoziții și acțiuni pe care le îndeplinea guvernul ce rezultau din aceeași convenție.

Bazându-se pe noua situație, precum și încercându-se obținerea susținerii din partea Împăratului Franței și a Sultanului [20, p.81-82], se dorea deschiderea unei episcopii la Ismail datorită concentrației destul de dense a populației lipovenești în sudul Basarabiei, precum și apropierii acestuia de Dobrogea, o altă regiune preferată de către staroveri. Episcop a fost ales deja numitul Arcadie Vasluianu. În luna februarie 1860 acesta se prezintă la Ismail, venind din Turcia, fiind întâlnit cu toate onorurile de către prefectul Ismailului. Își începe activitatea prin efectuarea a câtorva servicii religioase în bisericile lipovenești din Ismail și sfințind biserica nou-construită la Vilcov [21, p.208].

Evident că acțiunile respective au trezit nemulțumirile Consistoriului ortodox de la Ismail, care se adresează în câteva rânduri Mitropolitului Sofronie. Acesta intervine pe lângă guvern cu cererea de a-l îndepărta pe episcopul Arcadie și de a readuce relațiile cu cultul ortodocșilor de rit vechi la situația ce exista înainte de începerea Războiului Crimeii.

Ministerul nu a dat câștig de cauză Mitropolitului, fiind imputată convenția de la Paris și deja amintitul articol 46. Insuccesul capului Bisericii Ortodoxe a încurajat însă conducerea ortodocșilor de rit vechi, care la 14 aprilie va înainta o scrisoare către ministrul cultelor, prin care solicita recunoașterea și confirmarea episcopului din Ismail, cerere care a fost dublată cu o petiție similară și către Consiliul de Miniștri, considerând că de aici problema va fi transferată și discutată în organul legiuitor [22, p.209].

Însă recunoașterea ierarhiei de la Ismail era condiționată în mare parte de acceptarea de către lipoveni a actelor civile și a completării acestora, care au început să fie perfecționate mult mai sistematic și obligatoriu în urma aceleiași convenții nominalizate mai sus. Lipovenii nu doar că nu acceptau cărțile metricale, dar au intervenit chiar cu o plângere pe lângă Poarta Otomană privind acțiunile „repressive” ale guvernului român față de ei.

Cele mai revoltate au fost comunitățile staroverilor din Brăila, Piscu, Galați, Piatra și Cahul. A primit o circulație majoră cazul din Cahul, unde preotul pe nume Hripătăi (Răgușitul), pentru opoziția față de actele civile, a desenat un tablou cu două biserici. În prima era reprezentată cristelnița și doi necurați, unul dintre care prelua copilul din cristelniță, iar cel de-al doilea îl înscria în catastih. În cea de-a doua biserică în fața cristelniței era însăși persoana lui Hristos, care prelua copilul și îl transmitea unui arhanghel. Este evident care a fost impactul acestei propagande asupra lipovenilor [23, p.673-674].

Astfel, a fost nevoie de intervenția episcopilor lipoveni pentru calmarea spiritelor și acceptarea de către ortodocșii de rit vechi (popiști) a actelor civile și prin aceasta acceptarea evidenței din partea statului a numărului acestora, a căsătoriilor, nou-născuților și deceselor⁶.

Pe de altă parte, acest lucru a dus la o posibilitate mult mai reală de a accepta cerințele comunității lipovenești de către guvern.

La 26 septembrie 1860, la Ismail cu vizită de lucru a venit Ministrul de Interne. Printre alte întâlniri acesta a avut o întrevedere cu delegația comunității lipovene și a dispus ca numaidecât să i se elibereze episcopului de Vaslui actele permissive de a călători prin toată Moldova. De asemenea, ministrul a reconfirmat după Arcadie titlul de arhiepiscop, lucru care a fost reconfirmat la 17 octombrie 1861 de Consiliul de Miniștri [24].

Odată rezolvată problema cu instituțiile de stat, episcopul Arcadie urma să rezolve o problemă de ordin interior. Și în acest caz ne referim la discuția începută de către Antonie, episcopul lipovenesc al Moscovei, care punea problema privind scoaterea din cadrul serviciilor și slujbelor religioase a „pomenirii numelui împăratului” ca fiind unul ce face parte din erezie. Problema ni se pare a fi pusă corect, dacă luăm în conside-

⁶ Pentru a opri opoziția față de actele civile, propagate de către o serie de preoți în 1862, la Brăila a fost convocat un sobor al Bisericii lipovenilor, la care episcopul Arcadie Slavskii chiar l-a excomunicat pe preotul Ivan Iudskii, pentru propagarea de către acesta a opoziției față de actele civile.

rare partea adversă a monedei, adică faptul că Biserica Niconiană, de fapt, îi declarase pe staroveri ca fiind o erezie în sânul Bisericii Ortodoxe Ruse. Dar aici apare o altă problemă, și anume – fidelitatea pe care o aveau față de Instituția Țarului, nu însă față de persoana care era în această funcție. Și aici este necesar de subliniat că fidelitatea față de Instituția Autocratorului rus pentru lipoveni reprezenta unul dintre principalii stâlpi ai credinței lor [27].

Episcopul Arcadie era într-un tot de acord cu opinia lui Anatolie de Moscova de a nu aminti în serviciul bisericesc nici numele împăratului și nici numele altor conducători de state. Pe de altă parte însă, s-a ciocnit de opoziția episcopului Arcadie Slavski și a lui Chiril al Bucovinei. Ca urmare, după cum arată Melchisedec Ștefănescu, acesta a acceptat calea de mijloc, la serviciile bisericești nefiind amintit numele Domnitorului României, iar la ectenii folosindu-se sintagma „Țarii Pravoslavnici”. Deci, conform concepției lipovenești, acești Țari nu pot fi decât cei care vor accepta în viitor credința lipovenească sau Țarii de până la reformele lui Nikon.

După aceste convulsii, viața comunităților lipovenești din sudul Basarabiei a început a se dezvolta în normalitate, cu fiecare an organizându-se și consolidându-se și din punct de vedere religios, și din punct de vedere economic.

O schimbare ce avea să marcheze raporturile dintre comunitățile lipovenești și organele de stat se va produce în anul 1878, după încheierea Păcii de la Berlin, prin care, după cum se știe, partea de sud a Basarabiei din nou va fi anexată de către Imperiul Rus. Odată cu teritoriul preluat, în componența hotarelor statului rus va reveni și comunitatea lipovenească din această zonă cu centrul la Ismail, care în timp ce s-a aflat în componența statului român a reușit, după cum am văzut, să se organizeze și să se consolideze foarte bine. Anume din aceste considerente și sub influența factorilor internaționali, Comitetul de Miniștri al Imperiului Rus a fost nevoit să recunoască rangul și existența unui episcop al ortodocșilor de rit vechi aici în sudul Basarabiei, la Ismail.

Acest lucru nu a dus însă la o ameliorare vizibilă a relațiilor dintre comunitățile lipovenești și autoritățile statului rus, existând un evident antagonism între ele și în continuare. Astfel, în anul 1881, când s-a pus problema înlocuirii deja bătrânului episcop lipovenesc Visarion, care dorea ca urmașul său în scaunul episcopal să fie uns de către el împreună cu episcopul Olimpie din România, aceasta s-a dovedit a fi imposibil. Din cauza opoziției din partea șefului poliției din orașul Ismail, care se pronunțase categoric împotriva permisiunii episcopului Olimpie de a intra în hotarele Imperiului Rus, precum și din cauza opoziției altor demnitari, noul episcop, starețul de la mănăstirea Arhanghelul Mihail din Cogurlui, Anastasie, a fost uns doar de către deținătorul acestei funcții Visarion [26]⁷.

Concluzii

Jeneralizând cele expuse mai sus putem afirma că revenirea ținuturilor din sudul Basarabiei în spațiul românesc a avut repercusiuni benefice nu doar asupra populației românești ortodoxe, dar și asupra mai multor segmente de populație diferite ca format etnic sau confesional.

Datele existente arată că după formarea ierarhiei bisericești de la Fântâna Albă, o idee de formare a unei ierarhii similare apare și în cazul Țării Moldovei, care se amplifică odată cu creșterea numărului populației lipovenești după ce teritoriul de sud al spațiului pruto-nistean a revenit Țării Moldovei.

Evident că această tendință a fost întâlnită negativ de către conducerea Bisericii Ortodoxe Române, care considera inacceptabilă crearea sau chiar recunoașterea unui episcop în fruntea bisericii lipovenești.

Totuși, realizarea acestui deziderat al comunității lipovenești a fost posibilă datorită respectării articolului 46 al convenției de la Paris.

Este de subliniat că, chiar dacă politica oficialităților ruse față de staroveri a avut o turnură pozitivă odată cu urcarea la tron a lui Alexandru al II-lea și datorită politicii sale reformatoare, situația lipovenilor din teritoriul românesc a fost una mult mai bună, ca argument servind și numirea unui episcop la Ismail, fapt ce

⁷ Această opoziție din partea administrației, atât de fațișă, nu poate fi explicată nici în lumina desfășurării acțiunilor militare din timpul războiului din 1877–1878. În timpul trecerii armatelor ruse prin regiunea dată, comunitățile lipovenești nu doar că au arătat o atitudine binevoitoare, dar s-au implicat foarte activ în acțiunile de ajutorare a unităților militare, ceea ce-l făcea pe comandantul armatei din teritoriul respectiv, general-locotenentul Veriovin, să intervină pe lângă împărat și să menționeze loialitatea și supușenia totală a ortodocșilor de rit vechi față de Alteța Sa Imperială, fapt pentru care cere și primește o diplomă de laudă pentru comunitatea lipovenească din Vilcovo. (*A se vedea* «Слово Правды», Браила, 1898, №2).

poate fi interpretat ca o a doua lovitură ce a fost dată politicii duse de către Nicolae I și prin care mișcare, de fapt, a fost fortificată rezistența lipovenilor din Basarabia presiunilor administrației locale și centrale țariste până în 1905, când Nicolae al II-lea va decreta libertatea conștiinței religioase pentru întreg Imperiul Rus.

Referințe:

1. СТАСЮК, А. Старообрядцы на Днестре, XVIII в. В: *Древность вечно живая*. Кишинев, 2002.
2. СМЕРНОВ, П.С. *Из истории раскола первой половины XVIII. По неизданным памятникам*. Санкт-Петербург: типография Миркушева, 1908.
3. МАГОЛА, А. Старинная молдавская грамота, найденная в старообрядческой церкви села Кунича. În: *Revista de etnologie și culturologie*, 2010, vol.V, p.176-177.
4. ЕРШОВА, О.П. *Старообрядчество и власть*. Москва: Уникум-Центр, 1999.
5. МЕЛЬНИКОВ, Ф.Е. *Краткая история древлеправославной (старообрядческой) церкви*. Издательство Фонда поддержки строительства храма Покрова Пресвятыя Богородицы Русской Православной Старообрядческой Церкви, 2006.
6. *Собрание постановлений по части раскола*. Санкт-Петербург: Типография Министерства Внутренних Дел, 1858.
7. GUMENĂI, I. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Chișinău: Lexon Prim, 2019.
8. ПРИГАРИН, А. *Русские старообрядцы на Дунае. Формирование этнокофессиональной общности в конце XVIII - первой половине XIX вв.* Одесса–Измаил–Москва: «Археодоксия», 2010, с.186.
9. TURLIUC, C., CEAUȘU, M.-Ș., VITCU, D. *Izvoare statistice privind mutațiile demografice la est de Carpați în secolele XIX-XX*. Iași: Junimea, 2011.
10. *Ibidem*.
11. ТАТИЩЕВ, С.С. *Император Александр. Его жизнь и деятельность*. Том 2. Санкт-Петербург: Издание А.С. Суворова, 1903.
12. *Полное Собрание Законов Российской Империи (în continuare – ПСЗ)*. Собрание 2. Том 34. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственного Его Императорского Величества Канцелярии, №35039, с.211-212.
13. ПСЗ, Том 38, №40215, с.165.
14. ПСЗ, Том 38, №40334, с.264-265.
15. ПСЗ, Том 40, №41782, с.177.
16. ПСЗ, Том 40, №41782, с.177.
17. *Закон 3-го мая 1883 года о правах раскольников*, Санкт-Петербург: 3 отдел департамента общих дел Министерства внутренних дел, 1886.
18. *Ibidem*.
19. СЫРКУ, П. Наши раскольники в Румынии и отношение к ним румынского правительства. В: *Христианское чтение*, 1878.
20. СУББОТИН, Н. *Раскол как орудие враждебных партий России*. Москва: Университетская типография, 1867.
21. Melchisedec Ștefănescu. *Lipovenismulu adică shismaticii seu rascolnicii și ereticii rusești*. București: Imprimeria națională antreprenor C.N. Rădulescu, 1871, p.208.
22. *Ibidem*.
23. СЫРКУ, П. Наши раскольники в Румынии и отношение к ним румынского правительства. Москва: Университетская типография, 1867, с.673-674.
24. ТАРАНЕЦ, С.В. *Состояние веры у старообрядцев Южной Бессарабии (XIX-начало XX вв.)*. Disponibil: <https://samstar-biblio.ucoz.ru/publ/49-1-0-186>. [Accesat: 23.11.2022]
25. GUMENĂI, I. Отношение бессарабских староверов к императорской власти в период польского восстания 1863 г. În: *Revista de etnologie și culturologie*, 2014, nr.13-14.
26. Agenția Națională a Arhivelor, Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 2, inventar I, dosar 8558, fila 15-15v.

Date despre autor:

Ion GUMENĂI, doctor habilitat, conferențiar universitar, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: gumenai@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4501-3855

Prezentat la 23.10.2022